

УДК 94(498.7)«1914/1917»

ДЕФІЦИТ СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ У МІСТАХ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В.В.Дроздов

кандидат історичних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Розглянуто проблему дефіциту продовольчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. Автор визначив причини нестачі продуктів у краї та види споживчих товарів, в яких відчувалася гостра потреба, охарактеризував діяльність місцевих органів влади із забезпечення населення південнобессарабських міст предметами першої необхідності.

Ключові слова: дефіцит, товари першої необхідності, міське населення, Південна Бессарабія, Перша світова війна.

Перша світова війна негативно вплинула на економічний розвиток Російської імперії, призвела до погіршення рівня життя населення. У 1915 р. у багатьох містах розпочалася продовольча криза, яка виявилася в дефіциті продовольчих продуктів і предметів першої необхідності, а також у стрімкому зростанні цін. Населення міст Південної Бессарабії відчуло нестачу багатьох продуктів споживання, а їх постачання стало одним із важливих завдань місцевої влади.

Продовольче становище південнобессарабських міст у роки Першої світової війни не було предметом окремого наукового дослідження. Проте, чимало уваги в науковій літературі відведено вивченню продовольчої кризи в Російській імперії та, зокрема, на території України. Діяльність органів центральної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення населення продуктами харчування в роки війни висвітлено в працях радянських істориків А.Л.Сидорова [1], Т.М.Китаніної [2] та М.Д.Кондратьєва [3]. Комплексний аналіз продовольчого становища України під час Першої світової війни здійснили Н.О.Шапошнікова [4], О.П.Реєнт [5], В.М.Литвин [6] та В.І.Борисов [7]. Особливості продовольчого питання в Одесі розкрито в статті Є.Ю.Джумиги [8].

Автор статті поставив за мету дослідити проблему дефіциту споживчих товарів та продовольчого забезпечення міст Південної Бессарабії в роки Першої світової війни.

Незважаючи на те, що продовольча ситуація в Південній Україні не була такою складною, як в інших губерніях Російської імперії, значна кількість міст відчувала нестачу споживчих товарів. Зокрема, у вересні 1915 р. дефіцит продовольства спостерігався в 60 % міст Південної України [5, 351]. Його причинами були занепад сільськогосподарського виробництва, зростання потреб для армії, транспортна криза, нестача палива та прорахунки в продовольчій політиці уряду.

Питання забезпечення міського населення продовольством із самого початку війни привертало увагу центральних органів влади. Наприкінці липня 1914 р. Головне управління в справах місцевого господарства Російської імперії у зверненні до губернаторів та градоначальників указувало на необхідність обговорення органами місцевого самоврядування питання про постачання на місцеві ринки споживчих товарів [9, 44].

Наприкінці 1914 – на початку 1915 рр. внаслідок погіршення роботи залізниць відчувалася нестача продуктів першої необхідності в багатьох містах Російської імперії. Перевантаженість залізниць військовими перевезеннями викликали тривалі затримки

приватних вантажів на станціях відправлення, що негативно відбилася на постачанні продовольства, особливо у віддалені регіони імперії.

Труднощі із залізничним перевезенням споживчих товарів примусили уряд вжити заходи для вирішення продовольчого питання. У травні 1915 р. Міністерство внутрішніх справ поклало на губернаторів, міських голів та начальників областей завдання термінової організації постачання товарів першої необхідності з метою «забезпечення порядку та спокою на місцях» [10, 4] та закріпило порядок перевезення вантажів залізничним транспортом. До цих товарів належали пшениця, борошно, крупа, м'ясо, олія, сіль, цукор, чай та риба. Перевезення вказаних продуктів здійснювалося залізницею позачергово в разі їхньої надзвичайної потреби. Для цього місцевим органам влади надавалося право визначення обсягів необхідних товарів, термінів та засобів їх постачання до міст. Для задоволення потреб населення в предметах першої необхідності пропонувалося утворити в містах повітові комітети у складі представників міських та земських управлінь, торгово-промислових установ та інших осіб.

Перші спроби організації продовольчого забезпечення в Південній Бессарабії було здійснено в травні 1915 р., коли за пропозицією Бессарабського губернатора М.М.Вороновича було утворено Ізмаїльський повітовий комітет із забезпечення населення предметами першої необхідності. До його складу увійшли міський голова Ізмаїла Д.Ф.Тулчіанов, який очолив Комітет, та ще 10 осіб (поліцмейстер, голова Земського комітету, повітовий справник, члени Комунальної ради та інші) [10, 1]. Відповідно до постанови Комітету від 2 червня 1915 р. міським головам Ізмаїльського повіту з метою впорядкування справ щодо постачання продовольства необхідно було здійснювати наступні заходи: сприяти об'єднанню дрібних торговців з метою спільних закупівель товарів великими партіями; повідомляти торговців про можливість перевезення вантажів залізницею; з'ясувати щотижневу кількість вагонів, потрібних для постачання предметів споживання [10, 5].

Упродовж другої половини 1915 р. Ізмаїльський повітовий комітет регулярно повідомляв губернатору про необхідність постачання продовольчих товарів до південнобессарабських міст. Передусім населення потребувало таких продуктів, як цукор, олія, рис, крупи та чай. Складна продовольча ситуація була в м. Болград. У червні 1915 р. Комітет звертався до губернатора з клопотанням про надання вагонів для привезення до міста 1 000 пудів рису, 2 000 пудів цукру-рафінаду, 2 000 пудів солі та 20 вагонів дров [11, 3]. Про гостру потребу в предметах першої необхідності Болградська міська управа повідомляла у жовтні 1915 р. [11, 20].

Крім споживчих товарів, у регіоні існувала проблема з постачанням палива, зокрема вугілля та керосину, що негативно позначилося на виробленні продовольчих продуктів. Так, в Ізмаїлі власник борошномельного млину М.С.Іванов зупинив його роботу через закінчення запасів вугілля та клопотав про позачергову відправку для його млина 5 вагонів антрациту для запобігання в місті дефіциту борошна [11, 35].

У середині 1915 р. в Російській імперії розпочалося створення загальнодержавних органів для подолання продовольчої кризи. 17 серпня 1915 р. була утворена Особлива нарада для обговорення та об'єднання заходів із продовольчої справи. Розпорядженням від 3 листопада 1915 р. були призначені місцеві Уповноважені Голови Особливої наради, на яких поклалися такі завдання: з'ясування кількості продовольчих продуктів, необхідних для забезпечення населення; виявлення дійсного стану запасів товарів у місцях торгівлі та складських приміщеннях; пошук ринків отримання предметів першої необхідності; здійснення заходів із поповнення місцевих запасів; організація розподілу продуктів між місцевим населенням; вирішення питань транспортного перевезення споживчих товарів [12, 430-431]. У Бессарабській губернії обов'язки місцевого Уповноваженого виконував безпосередньо губернатор, який став ключовою фігурою в системі продовольчого забезпечення населення.

З метою визначення дійсного стану потреб міського населення було проведено перепис продовольчих запасів станом на 25 грудня 1915 р. Крім того, міським управам до 5 січня 1916 р. необхідно було надіслати до Управління у справах Особливої наради з продовольства заповнені опитувальні листки про наявні запаси продуктів у містах та їх потреби з метою складання плану залізничних перевезень товарів на лютий та березень 1916 р. Дані опитувальних листків дозволяють свідчити, що наприкінці 1915 р. населення Ізмаїла було забезпечено пшеницею, ячменем, вівсом, житом, пшеничним борошном, висівками та макухою. Проте нестача відчувалася в таких продуктах, як цукор, крупи, олія, сіль та риба [13, 78-79].

15 січня 1916 р. у Кишиневі відбулося засідання Особливої губернської наради з продовольства. Відповідно до її рішення боротьбу з дорожнечею предметів першої необхідності було доручено земствам спільно з міськими управами, не позбавляючи останніх ініціативи та самостійності в закупівлі й постачанні продуктів міському населенню [13, 81]. Також було рекомендовано здійснювати через Губернське земство закупівлю товарів великими партіями з метою здешевлення їхньої вартості. Міським і земським установам надавалася можливість брати позики в приватних кредитних установах з гарантією Державної Скарбниці для здійснення операцій із постачання населенню продовольчих продуктів та предметів першої необхідності. У випадку неможливості отримання такої позики необхідні кошти могли виділятися з казни у вигляді позички.

Наприкінці січня 1916 р. Ізмаїльська комунальна рада утворила спеціальну комісію з метою розроблення плану операцій із закупівлі та продажу предметів першої необхідності. Крім членів Комунальної ради, до неї увійшли представники місцевого споживчого товариства «Робітник». У доповіді «З питання про вироблення плану організації боротьби з дорожнечею», прочитаній на засіданні Комунальної ради 1 лютого 1916 р., комісія визнала необхідність організації масової закупівлі та постачання споживчих товарів до Ізмаїла, його передмість і прилеглих сіл, визначила місячну потребу населення (із розрахунку його чисельності в 50 тис. осіб) у предметах першої необхідності, а також їхню вартість.

Місячна потреба населення м. Ізмаїла, його передмість та прилеглих сіл у продовольстві

Найменування продукту	Кількість пудів	Ціна пуда	Вартість
Цукор-рафінад	3 000	7 крб 45 коп.	22 200
Цукор-пісок	1 500	6 крб 50 коп.	9 750
Олія	1 000	12 крб.	12 000
Сіль	1 500	95 коп.	1 425
Рис	500	6 крб 80 коп.	3 400
Крупи різні	1 200	4 крб	4 800
Свічки	50	40 крб	2 000
Сірники (100 ящиків по 100 коробок)	120	26 крб (1000 коробок)	2 600
Мило	1 000	10 крб	10 000
Макарони	500	4 крб 40 коп.	2 200
Чай	30	90 крб	2 700
Мінеральні масла	700	11 крб	7 700
Тютюн	150	60 крб	9 000
Папір обгортковий	100	6 крб	600
Папір писальний	25	30 крб	750
Борошно	15 000	2 крб	30 000
Різні бакалійні товари	1 000	10 крб	10 000
Разом	37 375		131 125

Відповідно до підрахунків комісії загальна сума, яка була необхідна для продовольчого забезпечення міста на один місяць, включаючи витрати на перевезення товарів з Одеси до Ізмаїла, складала 143 тис. крб [13, 91]. Приймаючи до уваги припинення водного сполучення, періодичні зупинки роботи залізничного транспорту та віддаленість Ізмаїла від Одеси, комісія визначила, що наявний запас продовольства повинен відповідати потребам населення на 3 місяці. Але враховуючи, що приблизно дві третини товарів доставлялися до Ізмаїла купцями, означена в переліку кількість продукції цілком задовольняла б місцеві потреби та усунула б штучне зростання цін.

Внаслідок фінансової заборгованості м. Ізмаїл (станом на 1 січня 1916 р. вона складала близько 550 тис. крб [13, 94]) міська влада не мала можливості здійснювати заходи із забезпечення населення продовольством. Її звернення за позикою до Ізмаїльського товариства взаємного кредиту не дало результатів. У результаті до Особливої наради з продовольства було спрямоване клопотання про видачу позички для забезпечення населення міста продуктами. 18 березня Особлива нарада постановила про надання Ізмаїльському міському управлінню гарантії Державної Скарбниці з позики в приватних кредитних установах на суму не більше 25 тис. крб для ведення продовольчих операцій [14, 15].

Дефіцит продовольства відчувався також в Акермані та Акерманському повіті. Відповідно до відомостей земських начальників у січні 1916 р. населення краю потребувало в постачанні цукру, олії, солі, крупи, чаю та риби [15, 20].

Наприкінці 1915 – 1916 рр. особливою загострення набула проблема забезпечення населення міст цукром. Відповідно до постанови від 24 березня 1916 р. вся торгівля цукром була поставлена під безпосередній контроль Уповноважених Голови Особливої наради з продовольства. Вони відповідали за організацію закупівлі цукру та забезпечення його постачання для населення. Нестача цукру пояснювалася ускладненням його перевезень і важкими умовами його виробництва на заводах, які знаходилися поблизу фронту [16, 52]. На думку О.П.Реєнта, проблема дефіциту цукру була створена штучно, адже його на заводах виробляли вдосталь [5, 383].

Нестача цукру відчувалася в усіх містах Південної Бессарабії. Місто Рені щомісячно потребувало в постачанні 2 тис. пудів цукру. У зв'язку з його дефіцитом і з метою більш рівномірного розподілу серед населення Ренійська комунальна рада в липні 1916 р. прийняла рішення про встановлення карткової системи для продажу цукру, прийнявши за норму три фунти на особу. Цукор передавався власникам бакалійних магазинів, які повинні були продавати його лише за картками [17, 2].

Ізмаїльська міська управа щомісяця телеграфувала бессарабському губернатору про необхідність постачання значних партій цукру для населення. Його середня місячна потреба для міста складала 3 тис. пудів [13, 105]. Доставка цукру відбувалася регулярно, але не завжди в повному обсязі. У червні 1916 р. запасів цукру в Ізмаїлі майже не було. На початку жовтня замість двох вагонів цукру місто отримало лише один [13, 175].

Найбільш складна ситуація виникла в листопаді 1916 р., коли через розповсюдження епідемії холери запаси цукру в Ізмаїлі швидко закінчилися. Міський голова Д.Ф.Тул'чіанов у телеграмі губернатору від 13 листопада повідомляв про вичерпання запасів та необхідність термінового постачання 2 тис. пудів цукру [13, 177]. У зв'язку з ускладненням його перевезення залізницею або гужем Д.Ф.Тул'чіанов клопотав про перевезення вантажу пароплавом. 22 листопада потрібний вантаж було отримано, проте його вивезення з м. Одеса не було дозволено. 29 листопада Д.Ф.Тул'чіанов указував на критичне становище в місті, викликане повною відсутністю цукру. Лише 2 грудня питання з його постачанням було вирішено.

У середині 1916 р. в Ізмаїлі існувала також гостра потреба в борошні та пшениці. Наприкінці березня 1916 р. Ізмаїльська міська управа повідомляла, що запаси пшениці становлять лише 15 тис. пудів, в той час як для забезпечення населення хлібом до нового

врожаю необхідно було не менше 75 тис. пудів [18, 16]. У серпні Д.Ф.Тулъчіанов клопотав перед приставами міст Кілія та Болград про сприяння в отриманні борошна для потреб населення Ізмаїла, в якому воно вкрай потребувало [13, 148-149]. Після зібрання врожаю восени 1916 р. ситуація із забезпеченням міста хлібом покращилася.

У зв'язку зі значним скороченням забою худоби в 1916 р. та необхідністю забезпечувати військові частини в містах відчувався дефіцит м'яса. Скорочення споживання м'яса населенням країни регламентувалося Законом від 30 червня 1916 р., за яким повсюдно заборонялися продаж м'яса й м'ясних продуктів і забій худоби в певні дні тижня [16, 552]. У свою чергу, Всеросійська сільськогосподарська палата рекомендувала населенню замінити споживання м'яса рослинною їжею та взяти участь у «збільшенні запасу харчувальних елементів» [19, 37].

Отже, продовольча криза, яка розпочалася в 1915 р. у Російській імперії, не минула міста Південної Бессарабії, в яких спостерігався дефіцит споживчих товарів. Гострою була потреба міського населення в цукрі, відчувалася нестача інших продуктів – пшениці, борошна, рису, олії, солі, риби та м'яса. Центральне місце в організації забезпечення населення краю продуктами споживання займав губернатор, який виконував обов'язки Уповноваженого Голови Особливої наради з продовольства. У містах діяли спеціальні органи, які займалися організацією закупівлі та постачання необхідних товарів, визначенням місячної норми потреб населення в предметах першої необхідності. Проте, спільні дії центральної та місцевої влади так і не змогли подолати проблему дефіциту продовольчих товарів.

1. Сидоров А. Л. Экономическое положение России в годы Первой мировой войны / А. Л. Сидоров. – М. : Наука, 1973. – 656 с.
2. Китанина Т. М. Война, хлеб и революция. (Продовольственный вопрос в России. 1914 – октябрь 1917 г.) / Т. М. Китанина ; [под ред. С. И. Потолова]. – Л. : Наука, 1985. – 384 с.
3. Кондратьев Н. Д. Рынок хлебов и его регулирование во время войны и революции / Н. Д. Кондратьев. – М. : Наука, 1991. – 487 с.
4. Шапошнікова Н. О. Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) / Н. О. Шапошнікова. – К. : Ін-т історії України Нац. акад. наук України, 2002. – 174 с.
5. Реєнт О. П. Перша світова війна і Україна / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк. – К. : Генеза, 2004. – 480 с.
6. Литвин В. М. Перша світова війна 1914-1918 рр. і Україна / В. М. Литвин ; [відп. ред. В. А. Смолій]. – Київ : Наукова думка, 2014. – 452, [1] с.
7. Борисов В. И. Хлеб, война, революция: Продовольственная политика на Юге России в период первой мировой войны и революции (1914–1918) / В. И. Борисов, А. А. Чернобаев. – М. ; Луганск : МАДИ(ТУ)-Лсхи, 1997. – 148 с.
8. Джумига Є. Ю. Продовольче становище в Одесі протягом Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) / Є. Ю. Джумига // Записки історичного факультету. – Вип. 23. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2012. – С. 102 – 120.
9. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (КУІА), ф. 4. Вилківська посадська управа. 1879-1918 рр., оп. 1, спр. 496. Циркуляри Бессарабського губернатора за 1914 рік. Копії (30 січня – 17 грудня 1914 р.), 73 арк.
10. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 654. Циркуляри Міністерства внутрішніх справ, Бессарабського губернатора про заснування Ізмаїльського повітового комітету із забезпечення населення предметами першої необхідності та організації перевезень вантажів залізницями (7 травня – 12 червня 1915 р.), 14 арк.
11. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 645. Листування Ізмаїльського повітового комітету із забезпечення населення предметами першої необхідності з Бессарабським губернським із земських і міських справ присутством,

міськими управами та іншими установами із забезпечення населення предметами першої необхідності (16 червня 1915 р. – 20 травня 1916 р.), 42 арк.

12. Левин С. М. Важнейшие законы, указы и распоряжения военного времени : [в 2 тт.] / С. М. Левин. – Т. 2. – Пг. : Изд. Н. К. Мартынова, 1916. – 512 с.

13. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 659. Справа про постачання міста продовольчими товарами (13 грудня 1915 р. – 30 грудня 1916 р.), 236 арк.

14. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 684. Переписка з Бессарабським губернатором, Російським для зовнішньої торгівлі банком про надання позики для продовольчих потреб міста (1 лютого – 20 квітня 1916 р.), 41 арк.

15. КУІА, ф. 770. Акерманський повітовий предводитель дворянства. 1893-1916 рр., оп. 1, спр. 51. Листування з Бессарабським повітовим предводителем дворянства, земськими начальниками про закупівлю возів та упряжі для потреб армії, потреби населення повіту в продовольчих продуктах (4 січня – 17 серпня 1916 р.), 103 арк.

16. Узаконовения и распоряжения по продовольственному делу за 1914-1917 гг. / [сост. Г. К. Гинс при содействии А. А. Боголепова и А. И. Горовица]. – Ч. 1. – Пг. : Изд-е Министерства продовольствия, 1917. – ХСVIII, 787 с.

17. КУІА, ф. 3. Ренійська міська управа. 1879-1917 рр., оп. 1, спр. 108. Справа про постачання міста цукром (9 липня 1916 р. – 1 березня 1917 р.), 163 арк.

18. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 641. Журнали засідання Ізмаїльської комунальної ради про встановлення такси на м'ясопродукти (28 грудня 1915 р. – 28 червня 1916 р.), 34 арк.

19. КУІА, ф. 2. Ізмаїльська міська управа. 1878-1919 рр., оп. 1, спр. 679. Відомості про кількість коней, рогатої худоби, птиці в місті та його передмістях за 1916 р. (10 травня – 20 жовтня 1916 р.), 40 арк.

Дроздов В. В. Дефицит потребительских товаров в городах Южной Бессарабии в годы Первой мировой войны.

Рассмотрена проблема дефицита продовольственных товаров в городах Южной Бессарабии в годы Первой мировой войны. Автор определил причины нехватки продуктов в крае и виды потребительских товаров, в которых испытывалась острая нужда, охарактеризовал деятельность местных органов власти по обеспечению населения южнобессарабских городов предметами первой необходимости.

Ключевые слова: дефицит, товары первой необходимости, городское население, Южная Бессарабия, Первая мировая война.

Drozdov V. V. The deficit of consumer goods in the towns of Southern Bessarabia during the First World War.

The problem of foodstuff deficit in the towns of Southern Bessarabia during the First World War was investigated. The author determined the causes of foodstuff deficit in the region and the types of the consumer goods, which were in dire need, described the activity of local authorities who were supplying the population of Southern Bessarabian towns with the essentials.

Key words: deficit, essentials, urban population, Southern Bessarabia, First World War.